

*Айдарова М.Д.***МУГАЛИМДИН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК ПОТЕНЦИАЛЫНЫН ЖАНА ТЕОРИЯЛЫК БИЛИМ ДЕНГЭЭЛИНИН БҮГҮНКҮ КҮНДӨГҮ АБАЛЫ***Айдарова М.Д.***СЕГОДНЯШНЕЕ СОСТОЯНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО УРОВНЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧИТЕЛЯ***M.D. Aidarova***THE CURRENT STATE OF THE THEORETICAL LEVEL OF EDUCATION AND INTELLECTUAL POTENTIAL OF TEACHERS**

УДК: 371/572.3

Бул макалада бүгүнкү Кыргызстандын социалдык-экономикалык шартындагы мугалимдин педагогикалык маданиятынын бир бөлүгүн түзгөн интеллектуалдык потенциалы жана теориялык билим деңгээлинин абалы жөнүндө жалпы маалыматтар жана көз караштар баяндалды.

Негизги түшүнүктөр: педагогикалык маданият, педагогикалык жөндөмдүүлүк, социалдык-экономикалык чөйрө, интеллект, интеллектуалдуулук, эмоциялык абал, теориялык база.

Мамлекетибиздин ар тараптуу абалы башка мамлекеттердин ар түрдүү таасир этүүлөрүнө жана карама-каршылыктарына туруштук берүү үчүн келечек муундардын интеллектуалдык, теориялык, практикалык билим деңгээлдери эң маанилүү болуп эсептелет. Ал эми социалдык-маданий чөйрөнүн ар бир ымыркайга, өспүрүмгө, жаш муунга, орто жаш курактагы жана улгайган адамдарга маданий-тарыхый педагогикалык тажрыйбалар, улуттук баалуулуктар, элдик каада-салттар, жаратылыш, экология, архитектура жана маданий эстеликтер аркылуу таасир этүүсү педагогиканын тарыхый тажрыйбаларында белгилүү болгондой, баалуу педагогикалык процесстин түзүлүшү болуп эсептелет.

Педагогикалык жөндөмдүүлүк чөйрөсү – тарбиялык баалуулуктарга ээ болуучу жана педагогикалык процессте колдонулуучу идеялардын, салттуу нарк-насилдердин, билдирүүлөрдүн, кырдаалдардын, маданий жана табигый объекттердин, үлгүлөрдүн, баалуулуктардын, ишмердүүлүктөрдүн бардык түрлөрүнүн жана формаларынын жыйындысын алып жүрүүчү жана адептик жактан жеткиликтүү тарбиялоонун чөйрөсү болуп эсептелет. Бул чөйрө акыйкаттык, өз ара түшүнүүчүлүк мамилелер, маданияттуу жүрүм-турум, маданияттуу сүйлөө эрежелери сакталган чөйрө. Бул чөйрө өз элинин өткөн тарыхын, жан дүйнөсүнүн баалуулуктарын, салттарын, үрп-адаттарын сыйлаган, улгайган адамдардын авторитетин сактаган үй-бүлөлөрдү, коомду даңктаган, аз камсыз болгон жана жардамга муктаж адамдарга камкордук көрүп, кайрымдуулук көрсөтө билген чөйрө. Бул чөйрө жалпы коомдогу, үй-бүлөдөгү ар бир адамдын жан дүйнөсүнүн баалуулугун сезип, алардын физиологиялык жана

психологиялык өсүүсүнө, чыгармачылык ишмердүүлүктөрүнө шарт түзө билүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон чөйрө. Андыктан, ар бир мугалимди сыймыктануу сезимдери менен кошо “али өздөштүрүлбөгөн жерди өздөштүрүү милдети” тургандай эле милдеттерди аткаруу сезимдери коштоп туруусу зарыл. Ал эми бул маселелерди талаптагыдай иш жүзүнө ашыруу үчүн бүгүнкү мугалимге кандай талаптар коюлушу мүмкүн?– деген суроонун айланасында ой-жүгүртүп көрөлү.

Чындыгында эле, бүгүнкү Кыргызстандын социалдык-экономикалык шартындагы мугалимдин педагогикалык маданияты кандай абалда жана кандай болуусу керек? Ооба, бүгүнкү мугалим өлкөдө болуп жаткан ар түрдүү кыйынчылыктардын, карама-каршылыктардын кучагында өмүр сүрүп жаткандыгы ачуу чындык. Бул чөйрөгө таасир этүүдө жогорудагы суроолорго ылайыктуу, ынанымдуу жоопторду табуу милдети тургандай. Андай болсо, бүгүнкү мугалимдин абалы жакшы деп айтууда жан дүйнөң бир дүрт этип, чоочуп алаары анык. Себеби, кээ бир жоопкерчиликтүү, чыгармачыл мугалимдер менен бир катарда эле “мектепке айланышкан келген” мугалимдердин саны арбын экендиги баарыбызга белгилүү. Бул “көйгөйдүн” себебин аныктоодо бүгүнкү мугалимдин педагогикалык маданиятынын негизин түзгөн интеллектуалдык, теориялык, практикалык билим деңгээлдери жөнүндө изилдөө иштерин жүргүзүү зарылдыгы жаралат. Дегеле, мугалимдин интеллектуалдык, теориялык, практикалык билим деңгээлдеринин мазмунун эмнелер түзөөрү жөнүндө акыл калчап көрөлү. Интеллект – бул адамдын акылы, адамдын ойлоо жөндөмдүүлүгү, зээндүүлүгү, кандайдыр бир ишти натыйжалуу аткаруу үчүн аң сезимдүү жасалган аракет.

Ал эми, интеллектуалдуулук – акылга, кишинин ойлоо жөндөмдүүлүгүнө таандык категория. Чындыгында, кийинки кездерде билим берүү, окутуу тарбиялоо, өнүктүрүү жараянында бир топ ошкыйыштар болду. Кандай шартта болсо да, мугалим ошол эле чыгармачыл, кайрымдуу, таланттуу тарбиячы инсан бойдон кала бермекчи. Ошентсе да, мугалимди мугалим кылып турган түбөлүктүү куралы – анын өз билимин туруктуу өркүндөтүүсү, ар дайым

күндөлүк сабакка болгон даярдыгы, баланы инсан кылып калыптандырууда өзүнүн интеллектуалдык деңгээлин жогорулатуусу жана күндөлүк сабакка болгон даярдыгы. Бир сабакка даярдануу үчүн мугалим физиологиялык жактан да, психикалык жактан да, социалдык жактан да талапка ылайык даярдыгы болуусу зарыл. Андыктан мезгилден артта калбай, билим алуу, мугалимдин бүтүндөй өмүрүнүн агымында өз билимин жаңыланып туруусу – бүгүнкү ыкчам өнүгүп, барган сайын глобалдашып бараткан коомдо инсандын материалдык жана руханий байлыгын камсыз кылуучу каражаты катары кызмат кылуусу анык болуп турат.

Чыгаан педагог В.Ф.Шаталовдун: "Мугалим менен окуучулардын ортосундагы байланыш күн сайын бекемделип барат, эгерде мугалим ар күнү жаңы маалыматтар менен куралдана алган болсо гана", – деген сөзү буга далил болгондой.

Жаш мугалимдердин интеллектуалдык деңгээлин көтөрүү маселеси учурдагы эң актуалдуу маселелерден болуп калууда. Ал үчүн мугалимдик кесиптин статусун кайрадан карап чыгуу, андагы айрым бир мамлекеттик деңгээлдеги аткарылып жаткан иш-чараларды эсепке албаганда анчалык эле көңүл бурулуп жаткандыгы байкалбайт. Же мугалимдер үчүн кандай коммуналдык кызматтар иштеп жатат, кандай кошумча төлөм акылары бар? Жаңыдан окууну аяктаган жаш педагогдун иштөө ынтызаары болуп турса да, социалдык абалына байланыштуу өзү сүйүп тандап алган кесибин убактылуу болсо да таштоого аргасыз, анткени азыркы базар экономикасы каражат маселеси менен тыгыз байланышта. Биздин арабызда мугалимдик кесипти искусствого салыштырган мугалимдердин мугалими И. Бекбоев, Кыргызстандагы педагогика илиминин атасы атыккан Э. Мамбетакунов, элдик мугалим Исаков, педагогика илимине салмактуу салымдары менен таанымал болушкан Н. Асипова, А. Калдыбаева, балдарга жүрөгүн арнаган балдар жазуучусу С. Рысбаев жана башка дагы-дагы ушул сыяктуу улуу инсандардын жолун жолдогон интеллектуалы жогору жаштардын катарын толуктоо келечектин милдети. Бул милдетти ишке ашыруу мугалимдин жалпы ишмердүүлүгү менен байланышта.

Педагогдун ак ниеттүүлүгү, боорукердиги, баарыдан мурда, баланы жаман адаттардан, жаңылыш кадамдардан сактап калууну билет. Жакшылыкты балага атача, энече каалоо – бул баланын жүрөгүнө жамандыкты келтирбей, андан баланын жүрөгүн калкалап калуу болуп саналат. Өз ара боорукер, мээримдүү, адамгерчиликтүү, ак ниеттүү болуу чоң эмоциялык маданияттын чөйрөсүндө гана тарбияланат. Адамды сулуу жүзү, кооз кийими эмес, эң жөнөкөй жасалган сылыктыгы жана жылуу сөзү сактайт. Педагогдун эмгеги өзүнүн табияты боюнча мээримдүүлүктүн үлгүсү боло алат.

"Мугалимдин башкы милдети – окуучуну үйрөнүүгө үйрөтүү" – деп улуу педагог И. Бекбоев

белгилегендей, окуучунун оюнун жана акылынын өсүшү бул – ойлоонун образдуу жана логикалык-анализдик элементтеринин өсүшү, ойлоону процессинин ийкемдүү болушу – ойлоонунун басаңдашын четтетүү болуп саналат. Өз жүрөгүндүн каалоосун акыл менен туя билүү жана дүйнөнү байытат. Рухий байлыкты берүү – бул өзү рухий байлыкка ээ болуу, байытуу дегендик.

Ал эми, теориялык ой жүгүртүү интеллектуалдык активдүүлүктү калыптандырат.

Ар бир бала мугалим үчүн негизги орунда туруп, мугалим алар үчүн тынчсызданып, ийгиликтерине кубанып, кемчиликтерине кайгыраарын сезип туруулары керек. Ар бир сабак бала үчүн-жаңылык. Чебер, гумандуу мугалим жаңылык эле кылбастан баланын мүмкүнчүлүгүнө ишенүү менен ачылыш жасайт. Балага рухий жактан күч берет, анын эмгегин гумандуу баалайт, ар дайым алдыга умтулдураат.

Курчап турган дүйнөнүн чындыгын акыл-эси жана жүрөгү менен тааныган жаш адамдын жан дүйнөсү кымбат нерсеге жетишүүгө аракет кылаарын билет. Ал өзүнүн алдында үлгүнү, жол көрсөткүч шамды жана ачык-айкын жолду көрүүгө умтулгудай жагдай түзөт. Эгерде адам өз эмгеги менен бийик идеяларга жете билсе, ал көздөгөнүнөн кайра тартпас экендигине ынандырат. Анткени, жүрөгү сергек адам гана кыргыздын чыныгы кыраакылыгын, айкөлдүгүн, чечкиндүүлүгүн, кайраттуулугун алып жүрө алат.

Эгерде мугалим окуучуларды эмоциялык эргүүгө даярдабаса, анда билим кайдыгерликти туудурат, ал эми сезимсиз акыл эмгеги чарчатат. Жакшы мугалимдин жүзү билинбей нур чачып турат. Мугалимдин сөзүндө предметтин мазмуну гана эмес, ойдун эмоциялык боёгу да болот. Окуучулардын алдында илимди жанындай көргөн адам турганда гана алардын эмоциясы, сезими ойгонот. Бул болсо, мугалимдин ишинин натыйжалуугун арттырат. "Жалпы таалим-тарбия процессиндеги кризистен чыгуунун жолдору жөнүндө сөз болгондо, бул процесстин методологиялык негиздерин аныктоо жана анын ичинде тарбиянын негизги стратегиясын, максатын аныктоо эсептелет" – деп көрүнүктүү педагог Н.Асипова белгилегендей, азыркы эки баскычтуу билим берүү системасынын методологиялык негиздеринин, теориялык базанын илимий педагогикалык жактан негиздүү экендиги күмөн жаратат.

Мугалимдин теориялык билим базасы жөнүндө сөз болгондо жогорку окуу жайындагы окуу планынын мазмуну каралат. Азыркы учурда "Болон" системасынын талаптарына ылайык "Бакалавр" окуу программасында дисциплиналар кредиттик саат менен эсептелгендиктен, мурдагы окуу планга салыштырганда бир канча айырмачылыктар байкалат. Мисалы, окутуу мөөнөтү жалпы орто жана орто кесиптик билим берүүнүн базасында 4 жыл. Окуу планындагы жалпы саат-

тын көлөмү 7200 саатты түзөт. Ал эми жогорку билим берүүнүн базасында окутуунун мөөнөтү 5 жыл болгон окуу планында 8964 саатты түзөт. Окуу пландарындагы жалпы гуманитардык жана социалдык-экономикалык дисциплиналар бөлүмүнө “Кыргыз тили” дисциплинасынын кошулуусу улуттук идеологиянын аброюнунун бекемделүүсүнө негиз болмокчу. Ал эми, жалпы математикалык жана табигый илимдер дисциплиналары бөлүмүндө көп деле айырмачылыктар байкалбаганы менен кесиптик дисциплиналар бөлүмүндө коомдук муктаждыктарга ылайык түзүлгөн дисциплиналардын мазмунун көрүүгө болот. Мында, педагогикалык-психологиялык багыттагы дисциплиналар мурдагы окуу планына салыштырмалуу жалпыланып берилген. Мунун өзү бир жагынан окутуунун кредиттик системасында окутуу процессин оптимизациялоого негиз түзсө, экинчи жагынан теориялык базанын даяр эместигинен кээ бир түшүнбөөчүлүктөрдү жаратып жатат. Билим берүү процессиндеги мындай өзгөрүүлөрдөн улам төмөндөгүдөй карама-каршылыктар пайда болушу мүмкүн:

1. Билим берүүгө коюлган талаптар менен ал талаптардын илимий педагогикалык жактан негизделбегендиги;

2. Мугалимдин сапаттуу билим берүүсүнө коюлган талап менен илимий-теориялык базанын начардыгы;

3. Окутуунун, тарбиялоонун максаты менен ал максаттарды ишке ашыруудагы илимий-техникалык жетишпестиктер;

4. Студенттин өз алдынча иштөөсүнө коюлган талап менен алардын билим, ык-машыгууларынын төмөндүгү;

5. Компетенттүү адистерди даярдоого коюлган талап менен ал компетенттүүлүктөрдүн мүнөздөмөлөрүнүн иштелбегендиги. ж.б.

Мындай карама-каршылыктардын талаптагыдай челилүүсүндө билим берүү системасында иштеген ар бир кызматкердин интеллектуалдык потенциалы негизги орунда турат.

Адабияттар:

1. Айдарова М.Д. Педагогикалык маданият [Текст]/ Айдарова М.Д. – Бишкек, 2012.
2. Асипова Н.А. Билим философиясы жана тарыхы [Текст] / Н.А. Асипова. – Бишкек, 2010. 51-б.
3. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б.Бекбоев. – Бишкек, 2004.
4. Бекбоев И.Б. Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы [Текст] / И.Б.Бекбоев. – Бишкек, 2011.
5. Рысбаев С.К. Кыргыз тили, адабияты мугалимине жүз кенеш [Текст] / Рысбаев С.К. – Бишкек, 2013.
6. Рахимова М.Р. Педагогиканын теориясы, системасы, технологиясы [Текст] / М.Р.Рахимова, М.А. Абдыкеримова. – Бишкек, 2007.

Рецензент: д.пед.н., профессор Рысбаев С.К.